

КАНСТЫТУЦЫЯ,
СТВОРАНАЯ ГРАМАДЗЯНАМІ

Канстытуцыйная панэль у Беларусі

Марцін Гервін

КАНСТЫТУЦЫЯ,
СТВОРАНАЯ ГРАМАДЗЯНАМІ

Канстытуцыйная панэль у Беларусі

Уступ

Канстытуцыя з'яўляецца асновай функцыянавання дзяржавы. У ёй акрэслены грамадзянскія свабоды, спосаб функцыянавання ўрада, тое, як будзе арганізавана праца судаў, а таксама шмат іншых істотных пытанняў. Усе створаныя пазней законы, іх асобныя палажэнні, павінны адпавядаць канстытуцыі. Правільнае стварэнне канстытуцыі, таго, як будзе функцыянаваць дзяржава будзе абазначаць потым, як у ёй живеца, і ці правільна яна функцыянуе.

Да гэтага часу канстытуцыі ў свеце стваралі перш за ўсё юрысты і палітыкі. Распрацаваныя імі праекты часта разглядаліся на рэферэндуме, што з'яўляецца добрай практыкай, паколькі тады грамадства можа іх зацвердзіць. Удзел грамадзян заключаўся перш за ўсё ў канчатковым галасаванні. А што, калі уключыць грамадства ў стварэнне канстытуцыі ўжо на этапе напісання ўсіх палажэнняў і толькі такім чынам распрацаваны тэкст разглядаць на рэферэндуме?

Палітычныя змяненні ў Беларусі адбываюцца ў асаблівы момант – усё большую папулярнасць набывае ў свеце новая форма дэмакратыі – дэлібератыўная дэмакратыя. Яе асноўным элементам з'яўляецца грамадзянская панэль, гэта значыць выпадкова выбраная група грамадзян, склад якой адлюстроўвае дэмакратычную структуру дадзенай дзяржавы ці горада. Іншымі словамі, гэта горад або дзяржава ў мініяцюры. Прынятыя дэмаграфічныя крытэрыі на ўзроўні дзяржавы – гэта напрыклад: узроставая група, пол, узровень адукацыі, падзел на горад ці вёску і асобныя рэгіёны дзяржавы і этнічныя групы. Калі дадзена ўзроставая група ў дадзенай дзяржаве (напрыклад, 18-24 гады) – гэта 12 працэнтаў грамадзянства, то 12 працэнтаў асоб з гэтага ўзроставага дыяпазону ўвойдзе ў склад панэлі. Калі жанчыны складаюць 53 працэнты грамадства, то жанчыны будуць таксама складаць 53 працэнты панэлі. Менавіта гэта абазначае дзяржаву ў мініяцюры.

У апошні час грамадскія панэлі былі арганізаваныя ў такіх дзяржавах, як Вялікабрытанія, Ірландыя, Францыя, Бельгія, Польшча, Германія, Канада, Данія і Аўстралія. Гэты спіс усё яшчэ пашыраецца. Такая папулярнасць грамадзянскіх панэляў звязана з тым, што яны прыносяць добра абгрунтаваныя рашэнні, якія маюць на ўвазе агульнае дабро для ўсяго грамадства. Сустрэчы грамадзянскай панэлі пачынаюцца з адукацыйнай часткі, у рамках якой удзельнікі знаёмяцца з дадзенай тэмай, слухаюць прэзентацыі экспертаў, якія прадстаўляюць розныя меркаванні і рашэнні, а таксама слухаюць выступленні прадстаўнікоў грамадскіх

арганізацыі, праўленняў ці ўстаноў (у залежнасці ад тэмы). Мэта гэтых пасяджэнняў у тым, каб лепш за ўсё пазнаёміцца з дадзенай тэмай. Удзельнікі могуць задаваць экспертам пытанні, папрасіць аналіз, дадатковыя матэрыялы – усё тое, што ім патрэбна, каб добра зразумець сутнасць справы і магчымыя рашэнні.

Ключавой часткай грамадзянскай панэлі з'яўляецца таксама дэліберацыя, г.зн. размова аб плюсах і мінусах асобных рашэнняў, знаёмства з тым, што думаючы аб дадзеных прапановах іншыя ўдзельнікі панэлі, ці абмяркоўваючы ў меншых групах ці на форуме. У сувязі з тым, што група ўдзельнікаў панэлі вельмі разнастайная, то ў склад яе ўваходзяць асобы рознага ўзросту, розных прафесійных груп, якія маюць розны жыццёвы вопыт – удзельнікі панэлі могуць пазнаёміцца з тым, як дадзенае пытанне разглядаюць іншыя. Мэта – паглыбленне зразумення дадзенай тэмы, а таксама таго, які ўплыў могуць мець дадзеныя рашэнні на жыццё іншых людзей, не толькі нас саміх.

Грамадскія арганізацыі, установы ці праўленні, якія звязаныя з тэмай дадзенай панэлі, могуць прадставіць свае меркаванні ўдзельнікам панэлі непасрэдна, які прыходзяць на сустрэчу панэлі (так гэта выглядае ў Польшчы), без неабходнасці весці кампанію, як гэта мае месца, напрыклад, у выпадку рэферэндумаў. Гэта значыць, што не мае значэння, хто валодае фінансавымі сродкамі, паколькі шансы, калі гаварыць пра саму магчымасць прадстаўлення сваіх аргументаў і прапановаў, роўныя. Кампанія не патрэбна.

Сустрэчы грамадзянскіх панэляў вядуць фалісітатары – асобы, мэтай якіх з'яўляецца дапамагчы ўдзельнікам весці дыскусію і выпрацаваць рэкамендацыі. Іх роля заключаецца таксама ў прадстаўленні голасу, як робяць мадэратары сустрэч, аднак фасілітацыя – гэта нешта большае. Гэта таксама стварэнне сяброўскай і бяспечнай атмасферы, у якой людзі адчуваюць, што могуць свабодна ўзяць голас; гэта падрыхтоўка практыкаванняў, мэтай якіх – дапамагчы ўдзельнікам атрымаць выразнасць адносна таго, як бы яны хацелі, каб іх рэкамендацыі выглядалі канчаткова.

Істотнае значэнне ў гэтым мае таксама тое, што ўдзельнікі грамадзянскіх панэляў выбіраюцца выпадкова, а ў сувязі з гэтым яны незалежаць у прыманні сваіх рашэнняў. Тут няма лідэра партыі, які б вызначаў ім месца ў выбарчым спісе, уплываючы на тое, як хто будзе галасаваць. Няма партыйнай дысцыпліны, дзякуючы якой галасаванне адбываецца такім чынам, як чакае лідэр ці праўленне партыі. Няма таксама думкі, што можна зрабіць, каб выбраць ізноў у панэль.

Барацьбы за галасы выбаршчыкаў не існуе, няма атакі асоб з іншых палітычных групавак, няма канкурэнцыі за месца ў панэлі. Гэта вынікае з таго, што ў панэлі няма выбараў. З'яўляючыся ўдзельнікам панэлі, можна шчыра задумацца, што з'яўляецца ў дадзенай справе найлепшым рашэннем, і адпаведна гэтаму аддаць свой голас у бланку для галасавання. Гэта менавіта забяспечвае лёсаванне.

Грамадзянская панэль можа быць арганізавана таксама з мэтай стварэння новай канстытуцыі. Гэта адчыняе шлях да такой канстытуцыі, якая, безумоўна, напісана такім чынам, каб дзеянні дзяржавы былі карыснымі для грамадзян. Каб індывідуальнае дабро, так і агульнае, магло быць у яе цэнтры.

Канстытуцыйная панэль у Беларусі

Хто можа прапанаваць арганізаваць канстытуцыйны панэль у Беларусі? Калі гэта павінна быць афіцыйная панэль, арганізаваная дзяржавай, то тады з ініцыятывай павінен выступіць прэзідэнт пасля правядзення празрыстых і дакладных выбараў. Тады яна ці ён можа назначыць групу каардынатораў, якія падрыхтуюць увесь працэс.

Канстытуцыйная панэль будзе вялікай, паколькі трэба вырашыць шмат пытанняў за адзін раз. Акрамя таго, яе памер павінен выклікаць давер – бо гаворка ідзе пра канстытуцыю. Для Беларусі гэта можа быць 500-600 чалавек, у залежнасці ад колькасці акрэсленых тэм (аб чым праз хвіліну).

Склад панэлі, калі гаварыць пра дэмаграфічную структуру, павінен быць падабраны такім чынам, каб з аднаго боку дазваляў адлюстравать тое, як выглядае грамадства, з другога – улічваць усе тыя крытэрыі, якія з'яўляюцца важнымі для грамадства. Напрыклад, могуць быць такія дэмаграфічныя крытэрыі, як:

- 1) пол,
- 2) узрост,
- 3) узровень адукацыі,
- 4) месца жыхарства – вёска, невялікі горад, вялікі горад (больш за 100 тыс. жыхароў),
- 5) рэгіён,
- 6) этнічная група.

Спіс гэтых крытэрыяў – як прыклад. Канчаткова яны павінны быць акрэслены грамадзянамі краіны, у якой адбываецца панэль (тут Беларусь), напрыклад, у межах спецыяльнага навучання.

Таксама трэба вырашыць, хто можа стаць удзельнікам панэлі. Гэта будучь, як напрыклад у Ірландыі, выключна асобы, якія маюць права на ўдзел у рэферэндуме? Ці можа па якой-небудзь прычыне гэта група будзе больш вузкая ці шырокая? Так ці інакш, гэта неабходна акрэсліць дакладна.

Лёсаванне ў панэль павінна мець два этапы. Найлепш выбіраюцца асобы, якія атрымліваюць запрашэнне да ўдзелу ў панэлі, і ім дасылаецца ліст з запрашэннем. Потым сярод асоб, якія вырашылі ўдзельнічаць у панэлі, выбіраецца канчатковая група ўдзельнікаў панэлі. Існуюць розныя спосабы правядзення лёсавання, аднак рассылка запрашэнняў у выглядзе пісьма здаецца для Беларусі лепшым выхадам (гэта можа быць таксама лёсаванне нумароў тэлефонаў ці хатніх гаспадарак, да якіх пастукаюць анкецёры). Тыя, хто атрымае запрашэнне да ўдзелу ў панэлі, змогуць заявіць жаданне ўдзельнічаць у ёй па тэлефоне ці зарэгістравацца на спецыяльным сайце.

Каб лягчэй было весці панэль, можна прыняць спецыяльныя прадпісанні, напрыклад, якія дазваляюць адназначна карыстацца рэестрам выбаршычкаў для рассылкі запрашэнняў канкрэтным асобам (калі будзе выбрана гэтая формула – у Польшчы яна называецца індывідуальным метадам). Пазней можа ўзнікнуць закон аб канстытуцыйнай панэлі, у якой будучь змешчаны яе асноўныя элементы.

Лёсаванне ўдзельнікаў панэлі павінна адбывацца цалкам празрыста, такім чынам, каб не ўзнікалі сумненні наконт правільнасці яго правядзення. Напрыклад,

у Польшчы адбываецца наступным спосабам - кіданнем звычайнай косткі для гульні, і ўвесь працэс трансліруецца ў Інтэрнэце. Акрамя таго, у студыі, у якой праводзіцца лёсаванне, за ім могуць назіраць члены групы маніторынгу (у склад якой уваходзяць прадстаўнікі розных зацікаўленых бакоў). Гэта можа быць таксама лёсаванне з дапамогай мячыкаў з нумарамі. Важна, каб гэта быў фізічны метада, замест алгарытму для камп'ютара, такім чынам, каб з боку грамадства быў поўны давер, што ўсё адбываецца правільна.

Першая частка панэлі - выпрацоўка прапаноў

Канстытуцыя - гэта вельмі шырокая тэма. Як яе разглядаць, калі тыя, хто атрымаў запрашэнне для ўдзелу ў панэлі, маглі да гэтай пары не стварыць новае права, тым больш канстытуцыйнае? Ключом з'яўляецца падзел усёй тэмы на дробныя часткі, дзякуючы чаму ўдзельнікі будуць мець час, каб добра пазнаёміцца са сваёй часткай, зразумець яе і знайсці магчымыя рашэнні. Як меншыя часткі ці тэмы могуць выглядаць у выпадку канстытуцыйнай панэлі? Гэта будуць, напрыклад, пытанні:

- 1) Свабоды і правы грамадзяніна,
- 2) Мадэль кіравання дзяржавай,
- 3) Цэнтралізацыя і дэцэнтралізацыя,
- 4) Удзел грамадства ў прыняцці рашэнняў,
- 5) Судовая сістэма,

6) Абарона грамадзянскіх свабод.

Мяркуецца, што кожнай тэмай будзе займацца асобная падгрупа ўдзельнікаў панэлі, якая будзе налічваць 50-60 чалавек. Гэтыя тэмы павінны быць настолькі малымі, каб іх можна было абмеркаваць на працягу 6-8 месяцаў пры ўмове, што панэль будзе сустракацца ў выхадныя дні, раз у месяц. Паміж сустрэчамі маглі б праводзіцца размовы з дапамогай Інтэрнэту, калі б гэта было магчыма з практычнага боку. Безумоўна, дадзены спіс тэм з'яўляецца толькі прыкладам, яго дакладнае акрэсленне з'яўляецца важным элементам падрыхтоўкі да панэлі. Можа здарыцца так, што тэм будзе больш, і тады сама панэль будзе налічваць больш за 500-600 чалавек, паколькі адну тэму павінны разглядаць не менш 50 чалавек (таксама з улікам асноўных дэмаграфічных крытэрыяў, якія будуць забяспечваць разнастайнасць кожнай падгрупы).

Колькасць сустрэч не павінна быць празмерна вялікай, бо гаворка аб тым, каб удзел у панэлі быў даступны для магчыма большай колькасці чалавек. Трэба падкрэсліць, што ўдзел у панэлі з'яўляецца платным. Удзельнікі атрымліваюць сутачныя і выдаткі за праезд. Калі частка сустрэч адбываецца онлайн, тады забяспечваецца тэхнічная падтрымка і адпаведнае абсталяванне, напрыклад, планшэты.

Уся панэль павінна сустрацца разам на пачатку, каб паразмаўляць аб каштоўнасцях, якія павінны знаходзіцца ў асновах функцыянавання дзяржавы, акрэсліць агульны напрамак дзеяння і бачанне краіны. Потым асобныя групы могуць сустракацца асобна. Каардынатары панэлі павінны ўлічваць, ці ў рамках дыскусіі з'яўляюцца пытанні, якія датычаць больш, чым адну групу. Для іх вырашэння павінен быць распрацаваны спецыяльны механізм. Можа таксама здарыцца, што якая-небудзь тэма будзе вельмі шырокай і кантраверсійнай, і дадзеная група будзе лічыць, што яе не атрымаецца вырашыць у рамках часу, які мае тая група. Разгляд такой тэмы можна прыпыніць і вырашаць пазней, арганізуючы асобную грамадзянскую панэль, прысвечаную толькі гэтай канкрэтнай справе.

Сустрэчы кожнай групы павінны пачынацца з адукацыйнай часткі. Напрыклад, задачай групы "Мадэль кіравання дзяржавай" было б вырашэнне, якая мадэль будзе лепшай для Беларусі. Ці гэта будзе прэзідэнцкая мадэль, як у Злучаных Штатах Амерыкі, ці парламенцка-прэзідэнцкая, як у Польшчы, федэратыўная парламенцкая, як у Швейцарыі, паўпрэзідэнцкая, як у Францыі,

парламенцкая рэспубліка, як у Германіі, ці іншая? Асобы з той падгрупы на працягу першых некалькі месяцаў займаліся б выключна знаёмствам з рознымі формамі праўлення, іх моцнымі ці слабымі бакамі, вопытам іх прымянення. І толькі пасля адукацыйнай часткі перайшлі б да абмеркаванняў, падчас якіх былі б распрацаваныя канкрэтныя рашэнні для Беларусі.

Таксама падгрупа, якая займаецца тэмай "Ўдзел грамадства ў прыняцці рашэнняў" спачатку знаёміліся б з рознымі формамі ўдзелу грамадства ў прыняцці рашэнняў, такія, як заканадаўчая ініцыятыва, рэферэндумы, апеляцыйны рэферэндум, ці грамадзянскія панэлі, каб выпрацаваць спіс рэкамендацый. Гэтыя тэматычныя падгрупы могуць называцца "камісіямі".

Важна наступнае. Уступныя прапановы рашэнняў для асобных тэм збіраліся б у рамках адкрытага навучання, якое павінна быць арганізавана ў дзяржаве – у вёсках, у буйных гарадах, у малых гарадах, ва ўсіх рэгіёнах. Гэта частка забяспечвае шырокі доступ да панэлі для ўсіх жадаючых. Мяркуецца, што кожны чалавек можа заявіць сваю прапанову па кожнай тэме. Гэтыя прапановы былі б сабраны, а пасля прадстаўлены ўдзельнікам панэлі ў якасці ўступнага матэрыялу ў рамках адукацыйнай часткі.

Мэта першай часткі панэлі – гэта распрацоўка прапановаў рашэнняў для асобных тэм. Хаця некаторыя прапановы могуць мець адразу форму прадпісанняў, гэта яшчэ не "напісанне канстытуцыі". Гэта толькі другая частка панэлі.

У канцы першай часткі трэба рассылаць распрацаваныя прапановы ў друкаваным варыянце (як кніга), усім грамадзянам Беларусі, якія маюць права ўдзельнічаць у рэферэндуме. Тады ёсць месяц на тое, каб сабраць каментары, заўвагі і прапановы да таго, што падрыхтавалі ўдзельнікі панэлі. Гэтыя ўсе каментары збіраюцца і перадаюцца ўдзельнікам панэлі ў пачатку другой часткі.

Другая частка - стварэнне тэксту канстытуцыі

Напісанне юрыдычных тэкстаў, які дакладныя і выразныя, – гэта ўменне, якое патрабуе шмат гадоў навучання і вопыту. Той час, які вызначаецца для панэлі, недастатковы. Гэта павінны быць уменні эксперта. Таму для гэтага напісання зместу канстытуцыі лепш за ўсё запрасіць вопытных юрыстаў. Толькі іх павінны выбраць самі ўдзельнікі панэлі. Роля юрыстаў будзе заключацца ў тым, каб лепш перакласці на юрыдычную мову намеры ўдзельнікаў панэлі, сфармуляваць выбраныя ўдзельнікамі панэлі рашэнні і надаць тэксту канстытуцыі адпаведную

форму. На гэтым этапе можна таксама дадаць усе элементы канстытуцыі, якіх не хапае, каб яна стала паўнацэнным тэкстам. У сваю чаргу роля ўдзельнікаў панэлі будзе заключацца ў тым, каб іх намеры былі дакладна адлюстраваны ў канстытуцыі.

Гэта частка можа таксама доўжыцца некалькі месяцаў. Можна дапускаць, што гэта будучь сумесныя сустрэчы ў адным месцы, так і онлайн для зручнасці. Таксама юрысты павінны праверыць, ці ўсе асобныя часткі складаюць адзіны тэкст. Трэба падкрэсліць, што кантроль над тэкстам увесь час павінны мець удзельнікі панэлі. Яны павінны зацвердзіць гучанне кожных фрагментаў ці сказаў. Задачай юрыстаў з'яўляецца падрыхтоўка зместу для таго, каб панэль зацвердзіла яго.

Гатовую частку канстытуцыі можна прадставіць перш за ўсё ў Інтэрнэце, каб на працягу месяца сабраць адпаведныя каментары і заўвагі ад грамадства. Гэтая частка вельмі важная, паколькі яна забяспечвае ўдзел у стварэнні канстытуцыі ўсіх зацікаўленых, не толькі групы асоб, якая была выбрана. Адкрытыя кансультацыі адбываліся б тры разы. Спачатку ў рамках уступнага навучання, пазней у рамках збору каментароў да распрацаваных прапаноў (пасля рассылкі іх друкаваным выглядзе) і потым яшчэ раз, у самым канцы.

Прыняцце новай канстытуцыі

Калі новая канстытуцыя будзе мець канчатковую форму, трэба яе раздрукаваць і разаслаць усім, хто мае права ўдзельнічаць у рэферэндуме. Акрамя таго, што канстытуцыя была распрацавана ў дэмакратычнай форме і з удзелам

грамадства, у канцы гэтага працэсу добра будзе пацвердзіць яе прыняцце шляхам агульнакраёвага рэферэндуму. Рассылка канстытуцыі ў друкаваным выглядзе служыць для таго, каб грамадзяне маглі галасаваць свядома, пасля знаёмства з яе зместам.

Можна дапусціць, што праз 4-5 гадоў канстытуцыйная панэль спаткалася б ізноў, каб пацвердзіць, ці ўсё працуе так, як планавалі ўдзельнікі панэлі. Калі не, тады яны могуць стварыць спіс пытанняў, з якім трэба пазнаёміцца, чым магла б заняцца група выпадкова выбраных асоб у рамках кожнай тэматычнай панэлі. Потым роля ўдзельнікаў панэлі, якія стваралі першую версію канстытуцыі, заключалася б у акрэсліванні тэм для вырашэння, і імі б займаліся іншыя, каб большая частка грамадзян магла ўзяць удзел у гэтым дэмакратычным працэсе. Канешне, тады б для іх была падрыхтавана адукацыйная частка, звязаная з гэтымі тэмамі, як на кожнай грамадзянскай панэлі.

Група для падрыхтоўкі канстытуцыйнай панэлі

Хто на практыцы займаецца падрыхтоўкай і вядзеннем грамадзянскай панэлі? Для гэтага назначаецца спецыяльная група каардынатораў. Каманда, якая займаецца гэтым, не залежыць ад органа, які ініцыявала камісія. На практыцы гэта азначае, што калі грамадзянскую панэль заказвае прэзідэнт ці парламент, то ў склад каардынацыйнай групы не будзе ўваходзіць той, хто працуе ў дзяржаўнай адміністрацыі. Каардынацыйная група павінна быць, акрамя таго, нейтральнай, калі гаворка ідзе аб адносінах да тэмы панэлі (гэта не павінны быць актывісты ці члены грамадскіх арганізацый, якія займаюцца дадзеным пытаннем). Гэтая група павінна быць таксама незалежнай у прыняцці рашэнняў адносна таго, як панэль праходзіць на кожным этапе.

Чаму гэта важна? Таму што, прэзідэнт, кожнае міністэрства ці парламент з'яўляюцца ў панэлі бокам. Яны могуць прадставіць свае меркаванні па дадзенай справе, прапанаваць рашэнні ці каменціраваць прапановы іншых. Яны не з'яўляюцца нейтральнымі. Гэта нейтральнасць служыць для таго, каб усе бакі былі трактаваныя аднолькава і каб ход панэлі быў дакладным у вачах грамадства. Гэта як у футболе – калі гуляюць, прэзентуюць дзве дзяржавы, суддзя з трэцяй краіны, каб ніхто не заподозрыў яго, што ён дапамагае сваёй дзяржаве.

Агульныя стандарты арганізацыі панэлі, яе правілы, працэдуры ці арганізацыйная структура можа распрацаваць праектная група (англ. *Design Team*),

якая прызначаецца асобна ад каардынацыйнай групы. Гэта рашэнне асабліва падыходзіць для краін, у якіх панэль арганізавана першы раз ці ў якіх яшчэ мала вопыту з гэтай формай дэмакратыі. У склад такой праектнай групы могуць уваходзіць міжнародныя спецыялісты, якія займаюцца дэліберацыйнай дэмакратыяй. Сама рэалізацыя панэлі – арганізацыя сустрэч, запрашэнне бакоў, складанне праграмы – усё гэта павінна рабіць каардынацыйная група, якая складаецца з грамадзян дадзенай дзяржавы. Прыкладам правіл і працэдур для арганізацыі грамадзянскай панэлі з'яўляецца "Rivendell Model", якая даступна на англійскай мове.

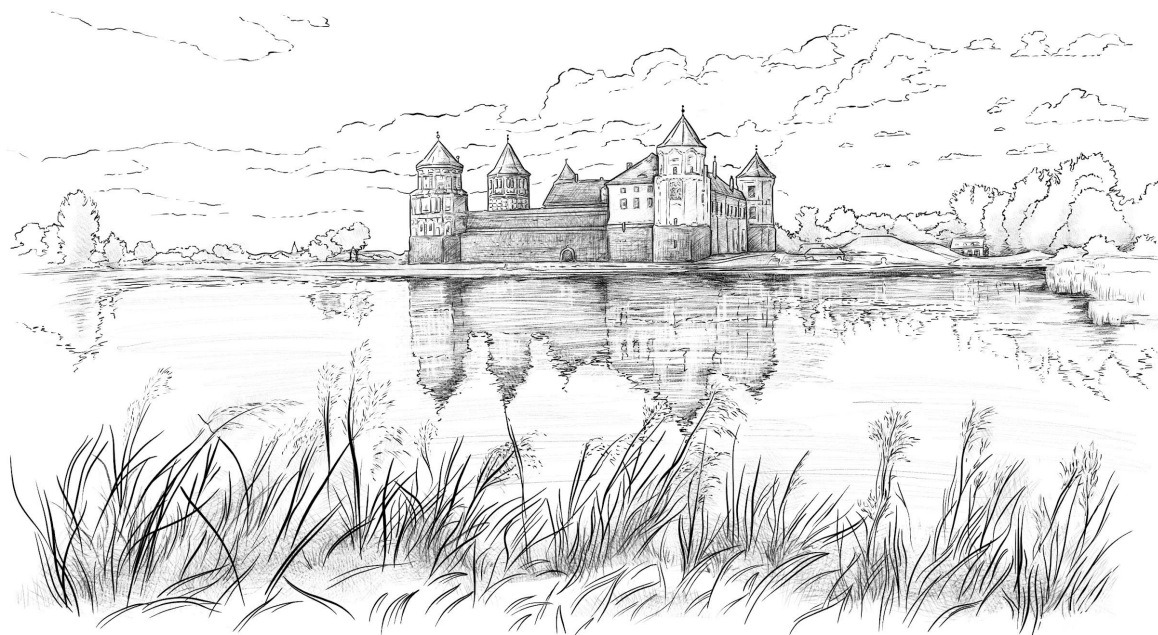
Гэта добрая практыка, каб за правільным ходам грамадзянскай панэлі, за выкананнем стандартаў, якія датычаць яе якасці, сачыла група маніторынгу. Гэта элемент "абароны". Склад гэтай групы павінен улічваць шырокі спектр людзей, якія звязаныя з гэтай тэмай: ад палітыкаў, прадстаўнікоў вышэйшых навучальных устаноў да прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый. У выпадку канстытуцыйнай панэлі гэтае кола можа быць яшчэ большым. У ім могуць быць прадстаўнікі прэзідэнта, міністэрстваў, парламента, праўленняў гарадоў, вышэйшых навучальных устаноў, цэнтраў занятасці і грамадскіх арганізацый. Галоўнае правіла наступнае – усе важныя грамадскія групы, якія звязаны з дадзенай тэмай, павінны мець там свайго прадстаўніка.

Задачай групы маніторынгу з'яўляецца перш за ўсё рэагаванне на магчымыя заяўкі аб неадпаведнасцях, якія могуць з'явіцца падчас арганізацыі панэлі. Напрыклад, калі якой-небудзь грамадскай арганізацыі каардынацыйная група адмовіла ва ўдзеле ў панэлі, тады гэта арганізацыя можа звярнуцца да групы маніторынгу з адмовай. Тады гэта група маніторынгу будзе прымаць па гэтай справе канчатковае рашэнне. Можа здарыцца так, што нехта прызнае, што ў адукацыйнай частцы панэлі будзе збірацца занадта шмат экспертаў, якія падтрымліваюць пэўныя канкрэтныя справы. З такой справай таксама можна звярнуцца да групы маніторынгу, якая можа выявіць парушэнне стандарту прадстаўлення розных мажлівасцей падчас панэлі. Тады група маніторынгу запрашае асоб з каардынацыйнай групы на сустрэчу і заклікае яе прытрымлівацца стандартаў.

Што ў выпадку, калі каардынацыйная група не хоча пагадзіцца з заўвагамі групы маніторынгу? У такой сітуацыі можа распацацца працэдура арбітражу і канчатковае рашэнне па дадзеным пытанні – ці, напрыклад, трэба ўнесці змяненні

ў праграме панэлі - прымаюць арбітры, якія з'яўляюцца спецыялістамі з дадзенай сферы. Падрабязнае апісанне таго, якім чынам будзе арганізавана працэдура арбітражу, змяшчаецца ва ўставе панэлі (можна аб гэтым прачытаць таксама ў "Rivendell Model"). Мяркуецца, што канчатковае рашэнне па дадзенай справе прымаюць асобы, якія яе ведаюць. Таму арбітры выбіраюцца з экспертаў.

У рамках падрыхтоўкі да грамадзянскай панэлі ствараецца спецыяльнае праграмнае забеспячэнне, якое падтрымлівае лёсаванне ўдзельнікаў панэлі, разлічваецца дакладна колькасць запрашэнняў, якія высылаюць у розныя часткі краіны, ці колькасць асоб, якія прыпадаюць на дадзены рэгіён. Тут шмат матэматыкі. Аднак не ўсё можна разлічыць. Распрацоўка грамадзянскай панэлі - гэта майстэрства. Каб гэта зрабіць, трэба разумець, як працуе дэмакратыя, а таксама ведаць псіхалогію прыняцця рашэнняў. Важнае пачуццё - інтуіцыя, якая дазваляе, напрыклад, ведаць, што зрабіць, каб стварыць падчас працы панэлі добрую атмасферу. Таксама ключавым фактарам з'яўляецца давер групы, якая вядзе панэль, да таго, што людзі могуць прымаць мудрыя рашэнні, заўважаць у людзях самае лепшае.

Што дае канстытуцыйная панэль?

Ці варта гэта? Ці ўсе гэтыя сустрэчы, лёсаванні, меркаванні і кансультацыі прыносяць якую-небудзь выгаду? Іншымі словамі - ці гульня вартая свечак? Ці не было б прасцей заказаць усю новую канстытуцыю ў спецыялістаў? Так, прасцей.

Аднак пытанне, што яна будзе змяшчаць і інтарэсы каго будуць улічаны як прыярытэтныя? Якія магчымасці будзе мець грамадства, каб змяніць курс? І які механізм будзе забяспечваць гэтае карэкціраванне?

Арганізацыя грамадзянскай панэлі абазначае ў першую чаргу магчымасць, каб грамадства само сказала, у якой дзяржаве хоча жыць. Як павінна быць арганізавана? Якія правы і свабоды будуць лічыцца асноўнымі? Тады гэта не будзе прынята звыш. Гэта будзе сказана і ўдакладнена самім суверэнам, якім у дэмакратычная дзяржаве з'яўляюцца звычайныя людзі, якія самі вырашаюць свой лёс.

У сувязі з гэтым, само грамадства будзе разглядаць і абгрунтоўваць розныя магчымасці, што больш верагодна, што гэтыя выбраныя магчымасці будуць карыснымі для грамадства. На гэта ўплывае адукацыйная частка - удзел экспертаў, а таксама бакоў: грамадскіх арганізацый, устаноў, навучальных устаноў, якія могуць растлумачыць кожную дэталю, паказаць плюсы і мінусы кожнага рашэння. Перш за ўсё гэта ўплывае на тое, што самі людзі будуць абгрунтоўваць гэтыя опцыі.

Таксама вельмі верагодна, што грамадства забяспечыць магчымасць кантраляваць дзеянні палітыкаў, што будуць распрацаваныя механізмы, якія дазваляць рабіць гэта эфектыўна. Адкуль гэта вядома? Гэта вядома, таму што ў залі сядзяць людзі - грамадства ў мініяцюры, - якія будуць вырашаць, што карысна для іх, а не карысна для выбраных імі прадстаўнікоў.

Грамадзянская панэль забяспечвае таксама больш вузкае пачуццё ўласнасці канстытуцыі, якая была распрацавана ў такой формуле - гэта наша канстытуцыя, канстытуцыя людзей гэтай дзяржавы. Мы мелі магчымасць быць выбранымі для ўдзелу ў панэлі, людзі, такія, як мы, прынялі ў ёй удзел. Мы мелі магчымасць дасылаць свае прапановы, каменціраваць тое, што было распрацавана, а пазней мы самі прынялі гэтую канстытуцыю ў рэферэндуме.

Формула панэлі абазначае таксама на практыцы, што ўлічваецца шырокі спектр розных мажлівасцей, што можна разглядаць шмат рашэнняў. Гэта забяспечвае правіла ўліку розных мажлівасцей у адукацыйнай частцы, а таксама запрашэнне ўсіх бакоў, без селекцыі іх арганізатарамі. Дзякуючы гэтаму, будуць прыняты рашэнні, якія ніколі раней не былі прыняты, і якія, падчас дыскусіі, былі прызнаны найбольш карыснымі.

Арганізацыя канстытуцыйнай панэлі абазначае новую старонку ў гісторыі. Праз шмат гадоў аўтакратычнага праўлення грамадства само вырашыла, як павінна

выглядаць і працаваць новая дзяржава, і гэта змешчана ў канстытуцыі. Яно стварыла канстытуцыю, якая з'яўляецца нашай, і акрэсліла прынцыпы функцыянавання дзяржавы, якія таксама з'яўляюцца нашымі.

Таму варта.

Illustrations on cover and title page: Ewa Hapek

Black and white illustrations: Eszter Csordás

Graphic design: Ewelina Rivillo

Sopot, September 2021

citizensassemblies.org